

סוגיה כז: ברכה על נטילת לולב

רקע

ברכת המצוות מברכים לפני עשיית המצוה. במצות לולב קשה לקיים דין זה, כיוון שאין לברך על מצוה לפני שאוחזה בידו, ובשעה שאוחז את הלולב בידו הוא יוצא ידי חובתו. נחלקו הראשונים האם מצב זה בעייתי, ואם כן, מהם הפתרונות לכך.

מקורות

- א. לט. "לברך יברך... ויעבור מלכם לפניו וה' בראשם"
- ב. רמב"ם הל' ברכות פ"א הל' א-ג, פי"א הל' ה-ז
אור זרוע ח"א סי' כה, "והאידנא... אפילו אחר מעשה יחזור ויברך"
ריטב"א פסחים ז: ד"ה וכתב הרי"ט ז"ל
- ג. פסחים ז.ז: "אמר רב יהודה הבדוק צריך שיברך... וצונו על הטבילה"
מא--מב. "אמר אביי לא שנו אלא שלא יצא בו... הני מילי דרך כבוד אבל דרך בזיון לא"
- ד. תוס' לט. ד"ה עובר, תוס' פסחים ז: ד"ה בעידנא
ר"ן כ: באלפס ד"ה ומדפרכינן
רא"ש סי' לג
רמב"ם הל' לולב פ"ז ה"ו; הל' ברכות פי"א ה"ו
- ה. שו"ע סי' תרנא סע' ה ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק כה-כו]

אור זרוע ח"א סי' כה

והאידנא אי אקדים וברך אהבת עולם וקרי ק"ש והדר קרא יוצר אור יוצא ידי חובה דברכות לקרותן כסדרן אין מעכבות זו את זו אבל אם הניח אחת לגמרי לא יצא ידי חובתו עד כאן לשונו. למדנו מכאן דכל היכא שלא ברך קודם המצוה מברך לאחר כן ויוצא ידי ברכה וראיה לדבר טבילה גר שמברך אחר טבילה משום גברא דלא חזי לא מצי לברך קודם לכן ה"ה לשכח דלא אפשר ל' לברך כבר עובר לעשייתה שמברך לאחר כך. ותו ראי' דאמר בירושלמי פ' הרואה שחיטה אימתי מברך עלי' ר' יוחנן אומר עובר לשחוט ר' יוסי בר נהוראי אומר משישחוט למה שלא תתנבל בשחיטתה הרי למדנו שאדם יוצא ידי חובת הברכה אחר עשיית המצוה מעתה היכא ששכח לברך עובר לעשייתה יברך אחר כך כההיא דפ' שלשה שאכלו דאמר רבינא (הילכתא) [הלכך] אפי' גמר כל הסעודה כולה יחזור ויברך אמר רבינא מנא אמינ' לה דתניא טבל ועלה בעלייתו אומר אקב"ו על מצות טבילה ולא היא התם מעיקרא גברא דחוי' הוא והשתא הוא דמחזי הכא מעיקרא גברא חזיא הוא והשתא הוא דאדחי הוי נראה ונדחה וכל שנראה ונדחה שוב אינו נראה. נראה בעיני דליתא לראי' דרבינא מגר מיהו דרבינא לענין סעודה איתמר ולפר"ח דפי' התם דלית הילכתא כרבינא אם באת לדמותה לשאר מצות תיקשי דפר"ח אדפר"ח דהכא פסיק דמצי לברך יוצר אור אחר ק"ש אלא ודאי ההיא דרבינא שאני דמיירי בסעודה דאסור לאדם שיהנה מן עוה"ז בלא ברכה

וכיון דעבר ואכל והגיע ברכה אחרונה [צריך לברך ברכה אחרונה] משא"כ ברכת המצות הואיל ואין אחר' ברכה אימא אפי' אחר מעשה יחזור ויברך.

ריטב"א פסחים ז: ד"ה וכתב הרי"ט ז"ל
 וכתב הרי"ט ז"ל וטעם זה שאמרו חז"ל לברך על המצוה עובר לעשייתן כדי שיתקדש תחלה בברכה ויגלה ויודיע שהוא עושה אותה מפני מצות השי"ת, ועוד כי הברכות מעבודת הנפש וראוי להקדים עבודת הנפש למעשה שהיא עבודת הגוף.

הסבר הסוגיה

"אמר שמואל כל המצוות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן". [גמ' לט.]
 "נטלו לצאת בו אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב. שאני התם דבעידנא דאגבהה נפק ביה". [ברייטא וגמ' פסחים ז:]

שמואל אומר שמברכים את ברכת המצוה לפני קיום המצוה. נחלקו הראשונים האם דינו של שמואל הוא לכתחילה בלבד או אף בדיעבד. הרמב"ם [הל' ברכות פ"א ה"ו] סובר שמברכים ברכת המצוות רק לפני המצוה, ואם קיים את המצוה ולא בירך, אינו מברך לאחר עשיית המצוה. האור זרוע [ח"א סי' כה] חולק ולדעתו אם לא בירך לפני המצוה יכול לברך לאחריה [הרא"ה (ד"ה כל המצוות עמ' רכו) אומר שצריך לברך תוך כדי דיבור, ומקורו מהירושלמי ברכות (פ"ט ה"ב) לענין ברכה על רעמים. אם שיעור ארבעה מיל המובא לגבי ברכת המזון (ברכות נג:)] אינו קשור לזמן התעכלות המזון ניתן ליישם גם כאן שיעור זה].

ניתן להבין שמחלוקת הרמב"ם והאור זרוע נובעת ממחלוקת בהבנת מהות הברכה. האור זרוע סובר שברכת המצוות היא ברכת שבח. חכמים תיקנו לשבח את הקב"ה על המצוה, אם שכח לשבח לפני קיום המצוה יכול לשבח להקב"ה לאחריה. הרמב"ם סובר שברכת המצוות היא מתיר, אסור לאדם לגשת אל הקודש ולעסוק בחפצי שמים לפני שבירך "וקיבל רשות" לכך, ולכן אין ערך לברכה אחר עשיית המצוה [עיין רמב"ם הל' ברכות פ"א ה"ג הפוסק: "וכשם שמברכין על ההנייה כך מברכין על כל מצוה ומצוה ואחר כך יעשה אותה". הרמב"ם משוה בין ברכת המצוות לברכת הנהנין, כשם שברכת הנהנין מתירה לאכול, ש"אסור לאדם להנות מן העולם הזה ללא ברכה" כך ברכת המצוות מתירה עשיית המצוה].

ניתן לתלות את מחלוקת הרמב"ם והאור זרוע בשני ההסברים של הריטב"א [פסחים ז: ד"ה וכתב הרי"ט] לחיוב לברך את ברכת המצוות עובר לעשייתן. הסבר אחד שמברכים ברכות המצוות עובר לעשייתן "כדי שיתקדש תחלה בברכה ויגלה ויודיע שהוא עושה אותה מפני מצות השם יתברך". ברכת המצוות מגדירה שעשיית המצוה לשם שמים, ולכן משמעותה לפני המצוה בלבד. הסבר שני שמקדימים הברכה למצוה "כי הברכות מעבודת הנפש וראוי להקדים עבודת הנפש למעשה שהיא עבודת הגוף". מצוה זו לכתחילה בלבד, שאין לבטל "עבודת הנפש" מפני שאיחרה ל"עבודת הגוף".

ברכת המצוות חלה על המצוה, ולכן אין להפסיק ביניהם, וחייבים לאחוז את חפץ המצוה בידו בשעת הברכה [כך מדייקים הראשונים מהגמ' (מנחות לה:)] האומרת שעל תפילין מברך משעת הנחה עד שעת קשירה]. כלולב שמצותו לאחוז בידו, לא ניתן לברך עובר לעשייתו. לפני שאוחז בידו אין לברך, ולאחר האחיזה המצוה כבר נעשתה. תוס' [ד"ה עובר] נותנים שלושה פתרונות לבעיה זו:

א. אוחז את הלולב בידו והאתרוג מונח לפניו על השולחן, מברך ונוטל את האתרוג.

ב. אוחז את הלולב ישר ואת האתרוג הפוך, מברך והופך את האתרוג.

ג. מתכוון לא לצאת ידי חובתו לפני הברכה.

הפתרונות הללו אינם מושלמים. שני הפתרונות הראשונים, הזהים מבחינה הלכתית, טובים לשיטת רבינו תם [לד: תוד"ה שתיא] שארבעת המינים מעכבים זה את זה, ואם לא נטלם כולם כאחד לא יצא ידי חובתו, אבל לשאר הראשונים הסוברים שאם נטלם בזה אחר זה יוצא ידי חובתו, כיצד הוא מברך "על נטילת לולב" לאחר נטילתו? תוס' כנראה סובר שכיוון שהמינים מעכבים זה את זה, והוא יוצא ידי חובתו רק בנטילה של המין האחרון, ברכה לפני נטילת המין האחרון מוגדרת כעובר לעשייתו.

הפתרון השלישי תלוי במחלוקת ראשונים בגדרי כוונה במצוות. תוס' אומר שאף הסובר שמצוות אינן צריכות כוונה, מודה שאם כיוון שלא לצאת אינו יוצא, שאין אדם יוצא ידי חובתו בעל כרחו. הריטב"א [פסחים ז: ד"ה והא דאמרין גבי לולב] מפקפק בדיון זה, ולדעתו למאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה, יציאה ידי חובה תלויה במעשה בלבד, ואף אם מתכוון שלא לצאת יוצא ידי חובתו.

הפתרון השלישי תלוי גם בספק בגדרי נטילת ארבעת המינים, האם מספיק לאחוז את המינים בידיו, או שצריך לקחת אותם [ולקחתם לכם]. אם המצוה לקחת ארבעת המינים, הוא לקחם ללא כוונה, ולא קיים מצוות ארבעת המינים כלל [אדם הנוטל ארבעת המינים לפני עלות השחר ואוחז אותם עד אחר עלות השחר מהוה נפקא מינה בין שתי ההבנות הללו. אם המצוה לאחוז, הוא אוחז אותם ויוצא ידי חובתו, אם המצוה לקחת, הוא לקחם כלילה, ואינו יוצא ידי חובה עד שיניחם ויטול אותם אחר עלות השחר].

הר"ן [כ: באלפס ד"ה ומדפרכין] סובר שהפתרונות הללו אינם נחוצים, שהרי מפורש בגמ' בפסחים [ז:] שמברכים לאחר שנטלם ויוצא ידי חובתו. מבאר הר"ן שחכמים תיקנו לברך אחר הנטילה, והברכה מוגדרת כעובר לעשייתו, כיוון שהיא קודמת למצות נענועים.

הרמב"ם הולך בכיוון הפוך. הרמב"ם [הל' לולב פ"ז ה"ו] פוסק "כשהוא נוטלם לצאת בהן מברך תחלה על נטילת לולב... ואחר כך נוטל האגודה הזאת בימינו ואתרוג בשמאלו". לדעת הרמב"ם מברכים כשארבעת המינים מונחים על השולחן, ואחר הברכה נוטלים אותם [בהלכות ברכות (פי"א הט"ו)] הרמב"ם מתייחס לגמ' בפסחים, ופוסק שאם מברך לפני הנטילה מברך "ליטול לולב", ואם מברך לאחר הנטילה מברך "על נטילת לולב". הרמב"ם סובר שניתן לברך לפני שאוחז את חפץ המצוה בידו, ולכן עדיף לברך לפני הנטילה. הגמ' בפסחים מחדשת שכיוון שיש קיום מצוה באחיזה הלולב

בידו, ניתן לברך כל עוד הלולב בידו, אבל כיוון שעיקר המצוה בנטילה הראשונית, אין לברך "ל", שהוא לשון עתיד, אלא "על", לשון המתייחסת למצוה בצורה כללית].

סיכום

נחלקו הראשונים מתי מברכים על נטילת לולב:

רמב"ם: מברך לפני שנוטלם בידו.

תוס': נוטלם בצורה שאין יוצאים בה ידי חובה [נוטל חלק מהמינים, נוטל הפוך, נוטל ללא כוונה] ומברך.

ר"ן: נוטלם ומברך לפני הנענועים.

הלכה

השו"ע [סי' תרנא סע' ה] פוסק כתוס' שיטול את הלולב, יברך ויטול את האתרוג, או שיהפוך את האתרוג עד אחר הברכה. המשנה ברורה [סקכ"ה] מביא שלדעת הגר"א עדיף לכוון שלא לצאת ידי חובה. המשנה ברורה [סקכ"ו] פוסק שאם לא עשה כך, יכול לברך אחר הנטילה עד הנענועים.